

Nujye

DYEPAJDĪ

yo kjabuji ye tee

Skuama nu xits'i jango
gue ts'apujiyi ye dyepjadi

Material informativo para sesiones de capacitación
sobre el tema de la vacunación

Lengua: Mazahua Variante: Mazahua oriente

Documento desarrollado por:

Documento avalado por:

Por favor, consulte con un profesional de la salud si tiene cualquier pregunta acerca de la inmunización.

Todas las imágenes son interpretaciones artísticas de enfermedades prevenibles por vacunación.

K'O JUSÍ BA

Jyaxi yo xits'i pje ne ra mama ye ñaa 4

Jñaa Daja: dyepjadi 7

1.1 ¿Pje ngeje ne dyepjadi ñe jango ga pepji? 7

1.2 Na joo k'i ra tsak'i ji dyepjadi 9

1.3 Jango gue mb'oxk'i ne dyepjadi 11

1.4 Yo pezheji ñe yo dya b'ejmi ne dyepjadi 15

B'epji yo re s'oní - Jñaa daja 23

Jñaa Yeje: Nzijeme yo só'ó dya ra dyak'i 25

2.1 Na joo k'i ra tsak'i ji ne dyepjadi ngekua dya re sodye 25

2.2 Nzijeme yo dya dak'i nank'i a gi ts'a' a ne dyepjadi kja ne xoñijomí 27

2.3 Nzijeme yo a só 'ó nrizi ñe yo a otrjo kja ne b'onro 35

2.4 Na joo k'i re ts'aa nu dyepjadĩ 37

2.5 Skuama jango ju si ye dyepjadi yo a tsaki ji 38

2.6 Najoo k'i ra kjaji ne dyepjadi ngekua ra nzho guji kja ye ngunxori 49

B'epji yo re s'oní - Jñaa yeje 51

Jñaa jango re jyod'i 53

JYAXĪ YO XITS'I PJE NE RA MAMA YE ÑAA

Ácido Desoxirribonucleico (ADN):

Ngeje yo gi pezi kja in ngero ñe ngeje yo mama kjo ngetsk'e ximi jango gue tee ñe k'i in pjoxk'i k'i re tee na joo.

Ámpula (ampolla):

Ngeje nu chjeb'i na mape jango pezi nreje nu soo ra tsaa wuench'i ñe daño sodye.

Anticuerpos:

Ngeje yo re chotr'u kja in ngero ye dyoxi jango pezi antígeno, k'i nujna kja k'i ra pepji ma chajna.

Antígeno:

Ngeje yo, ma re jyé tré kja na ngero, kja k'i nujna ra mb'oxk'i ngekua dya re sodye, ñe k'i ra dyé tré dadyo yo pjoxk'i.

Autismo:

Ngeje nu kja o xitsi jango gue tee k'i kjaa jango gue ñaa, gue pa rā , k'i re cheb'i ñe jango gue mimi.

Bacteria:

Ngeje nu ts'ike nge dya soo re pa rā jango ga kjaa, b'i b'i nujyo kja k'i ra dyok'u ñe ximi kja k'i ra dyak'i nzijeme.

Cartilla Nacional de Vacunación:

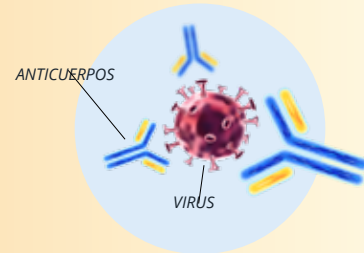
Ngeje ne skuama nu mama jango nzi e dyepjadī a tsakī ji, ñe jango nzi gi pezi kja na pits'i o iyo ñe kjo na nraa. Ngeje d'a skuama nu pjoxk'i k'i ra nuju kjo na joo in ngero ñe a kjanu ra mb'oxī k'i dya re sodye.

Cognitivo:

Ngeje yo gi s'onī ñe a kjanī ra dyakī ji, ximi re pa rā ñe re ts'aa yo xitsiji.

Defensas:

Pjoxk'i, ngje nu pjok'i ma ne ngijeme ne ra dyak'i nujna pjoxk'i ngekua dya re sodye.

Efectos Secundarios:

Ngeje yo dya gi ne ra dyak'i o dya gi ne re soo ma nutsk'e gi sii ñechje a ma ra dyé ké ji ma gi sodye.

Enfermedad:

Ngeje yo unī ye tee o ye dyoxi ma in ngero ma dya pezi na joo yo pjosī ngekua ra mimi na joo.

Esterilidad:

Ngeje ma ye b'ezo o nrixudya só'ó ra mb'ezi ch'ii.

Fragmentado:

K'i a gi nretrjo o k'i a jyadī.

Inmune:

Ngeje ma nutsk'e dya re sodye.

Organización Mundial de la Salud (OMS):

Ngeje ne jmurī nu kjaa ñe pjosī ye nguñeche kja ne xoñijomī.

Patógeno:

Ngeje nu é tré ñe kjaa ye ngijeme.

Sistema inmunitario:

Ngeje yo ri peziji kja in ngero ñe pjoxk'i ji ngekua dya ra sodyeji.

Toxinas:

Ngeje yo étré in ngero pje nuju dya ga joo.

Vacuna:

Ngeje yo étré ji ngekua ra mb'os'i k'u nuju tee dya ra sodyeji.

Virus:

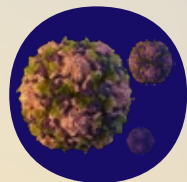
Ngeje yo me ts'ike k'i kja k'i re sodye.

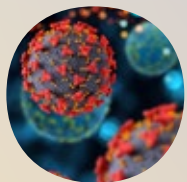

Ngezgo **“Leucocito Guerrero”**. Ma nuzgoji, a dyakiji ne dyepjadĪ in ngero pjuru i nujyo ra mb'okuji², chjeb'i ma nuzgoji ri sodyeji, pje nujye dyepjadu ngechjo e dyoxu yo i (ngijeme, dyoxu) nujyo a nru o dyakxi ga zezhi dya d'akĪ ngijeme ñe dya re sodye.

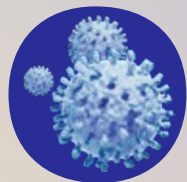
Nujye dyepjadĪ kja k'u ra xosu nujyo pjořĪ in ngero ngekua a kjanu ra zezhi ñe dya re sodye (sarampon, viruela), pjořĪ in ngero:

Poliomielitis

COVID-19

Hepatitis b

Nzijeme

Tos ferina

Difteria

Tétanos

H. influenzae tipo b

<https://www.genome.gov/genetics-glossary/Bacteria> Consultada 25 de agosto de 2023.
<https://www.genome.gov/genetics-glossary/Virus> Consultada 25 de agosto de 2023.

JÑAA DAJA

NE DYEPJADĪ

1.1 ¿PJE NGEJE NE DYEPJADĪ ÑE JANGO GA PEPJI?

Nrexkesiji ma ri mimiji ri peziji yo pjoskĪ ji k'Ī ra tsa'a na zezhi in ngero, ngeje nu pjokĪ ji k'Ī dya ra sodyeji. Nujya ngeje yo pjořĪ na in zak'Ī.

Nujye dyepjadĪ kja'a d'adyo yo ra mborĪ in ngeroji k'Ī ju sb'Ī ji pjonge ngekua a kjanĪ dya ra dyakĪ ye ngijeme ñe dya re sodye na punkji nank'Ī b'Ī b'Ī ye ngijeme yo soo ra mb'ork'Ī . Nujye dyepjadĪ pezi nujya ngijeme, pje nujya ĩ ji o jyadĪ, ngekua a kjanĪ dya ra sodyeji.

Ma dakĪ ji ne dyepjadĪ kja'a k'Ī ra mb'orĪ in ngeroji ñe é tré k'Ī in ngero mi na zezhi ngekua dya ra jyezi k'Ī nujye ngijeme ra ts'akĪ wuench'i. Nujye ngijeme nujya, sodye pa ra ji ga kja yo pjořĪ in ngero.

Ma mukĪ ji ye ngijeme, nankĪ ro chjeji k'o ye tee yo mi sodye o kja ne nrajma, nujyo pjořĪ in ngeroji yo a gi b'Ī b'Ī kja in ngero nank'Ī o dyakĪ ji ne dyepjadĪ, ngeje yo dya ra jyezi k'Ī nuzgoji ra sodyeji ximi a kjanĪ na joo k'Ī nuzgoji ra ñonuji na joo, ñe k'Ī ra pjořĪ ji in ngero ximi ra ĩ nĪ diji.

Nujye dyepjadĪ na joo ñe dya ga ts'ezhi, dya ra ts'akĪ wuenchi ñe a kjanĪ ra mb'orĪ in ngero ma daja ngijeme ne ra ngich'Ī kja in ngero.

Nujye dyepjadĪ kja k'Ī ra xosĪ nujyo pjořĪ in ngero ngekua a kjanĪ ra zezhi ñe dya re sodye (sarampĪn, viruela), pjořĪ in ngero.

Ma a dyak'Ī ji ne dyepjadĪ, in ngero dyé tr'é yo ra mb'ok'u¹, ngeje a kjanĪ ma nuzgoji ri sodyeji, pje nujye dyepjadĪ ngenchjo ngijeme yo dya na zezhi yo pezi ñe dya kja'a k'Ī re sodye, ñe dañó. Nrexe nujye dyepjadĪ kja puji kja in ngero, pje b'Ī b'Ī yo ngechjo re si (kja in te) ñe ximi re tsĪ sĪ kja in xiñĪ.²

1 Nujyo pjořĪ in ngero ngeje yo pjoxk'Ī k'Ī na joo ñe ra nzhodĪ in kji'i. ma janra k'Ī b'Ī b'Ī yo dya na joo, ga kja'a ye ngijeme o dañó, kja k'u dya ra ĩ. ma in ngero a mb'a ra nujya, nujyo pjořĪ xi ra mimi kja in kji'i, nujya pjořĪ ma, ye paa yo b'a e je , nro ra yepe ra nzhogĪ nujna ngijeme na.

2 Nujya re ch'otrĪ kja'a: <https://www.who.int/es/news-room/q-a-detail/vaccines-and-immunization-what-is-vaccination>

Nujye dyepjadĪ na joo ñe dya ga ts'ezhi, dya ra ts'akĪ wuenchi ñe a kjanĪ ra mb'orĪ in ngero ma daja ngijeme ne ra ngich'Ī kja in ngero.

Nujye dyepjadi
pjosĭ ngekua dyara sodye

4 millones

ye ts'itr'i ts'é'ema
ts'é'ema.

- OMS

1.2 NA JOO K'Ī RA TSAK'Ī JI DYEPJADĪ

Dya gi jyombeñe, ma a ts'akuji ne dyepjadi, in ngeroji a a zezhi, chjeb'i yo na zezhi yo pjojk'i ñe dya jezi k'i re sodye k'o ye: sarampión, toskerina, viruela, el tétanos, poliomiélitis, meningitis, neumonía; ma nujya kaa in ngero kjaa mi na zezhi, nujya ne ra mama, kja k'i in ngero a na zezhi.

Nujyo na joo kja in ngeroji, ngekua dya ra dyak'i ji ye ngijeme kja in ngeroji, -ma dyabe kjakĭ ji ne dyepjadi -, soo k'i numa ja ra sodyeji, ximi k'i ra tu ji o k'i nuzgoji dyakxi ra mimiji na joo.

Ximi ma nutskoji a ts'akĭ ji ne dyepjadi dyakxi ra sodyeji ñe dya ra mutuji yo nre ye tee, nujyo dya, ts'apĭ ji ne dyepjadi .

Nujye ñaa yo mama ne Organizaciòn Mundial de la Salud (OMS), nujye dyepjadi yo kjapi ji ye ts'itr'i kja k'i dya ra nru 'u 4 millones tsé ma tsé ma.

Nudya ye pa yo ri ka ra ji b'i b'i e nzijeme yo dya dak'i ji na pjĭ nkĭ, nujye dyoxĭ yo kja k'i ra dyak'i xi nzhod'i kja ne xoñijomĭ, nudya, ye ngijeme só 'ó ra kjogĭ d'año jñiñi dabadiji, ñe só 'ó ra unĭ ye te yo dya na zezhi.

*Na joo k'ĭ ra pjojĭji in ngero
ngekua a kjani dya ra
sodyeji.*

JANGO GUE MB'OKK'Ī NE DYEPJADĪ

Ngeje a kjanu k'u in ngero dya sodye nank'u pjorĭ, pjoxkuji k'u ra peziji na joo in zak'u, ts'iya ņe kjapu na zezhi.

1

Nujye dyepjadĭ pjosu k'u dya re chu'u. Na joo k'u ye ts'itr'i ra tsapuji e dyepjadu nank'u a kjanu pjoru ngekua dya ra sodye ņe dya ra nru ma ra unĭ ngijeme.

3

Pjosu k'u dya ra dyak'u ngijeme, kja'a k'u dya ra i, ximi ra xok'ú ņe ra ts'aa k'úra otrjo.

2

Ma nunts'ke gi kja ne dyapjadĭ na pjosu ye te, ri pjoruji in kjuarmaji ņezgoji.

1.3 JANGO GUE MB'OKK'Ī NE DYEPJADĪ

A

Nujye dyepjadĭ só 'ó ra mboxk'ĭ k'ĭ dya re sodye ņe dya re chu 'u. Nujya pjosĭ k'o yo gi pezi kja in ngero yo pjoxk'ĭ k'ĭ nuzgoji dya ra sodyeji. Ngeje a kjanĭ k'ĭ in ngero dya sodye nank'ĭ pjorĭ, pjoxkĭ ji k'ĭ ra peziji na joo in zak'ĭ, ts'iya ņe kjaĭ na zezhi.

B

Nujye dyepjadĭ pjosĭ k'ĭ dya re chu 'u. Na joo k'ĭ ye ts'itr'i ra tsapuji e dyepjadĭ nank'ĭ a kjanĭ pjorĭ ngekua dya ra sodye ņe dya ra nru ma ra ĩ nĭ ngijeme. nujye dyepjadĭ pjosĭ k'ĭ ye ts'itri ra ts'apĭ zezhi in ngero, ņe a kjanĭ pjosĭ k'ĭ dya ra sodye.³

C

Ma nunts'ke gi kja ne dyapjadĭ na pjosĭ ye te, ri pjorĭji in kjuarmaji ņezgoji.

K'o ne dyapjadĭ ximi ri pjorĭ ji ye tee yo mimi kja in jŋiŋiji, nank'ĭ b'ĭ b'ĭ e tee k'ĭ dya só 'ó ra ts'aa ne dyepjadĭ -ga kja, dya ja joo k'ĭ ra ts'apuji e dyepjadĭ ye mb'ane yo kja musĭ ji, nujye tee yo sodye na punkĭ, ņe yo dya zech'i ye ņechje-, ma nuzgoji ri pjorĭ ji numa dya só 'ó ra chu tĭ ji e ngijeme nank'ĭ pjoxkĭ ji ye dyepjadĭ. Ma ri kjajyi nu dyepjadĭ ri pjorĭ ji in ngero ņe a kjanĭ dya soo ra chu tĭ ji ngijeme yo nre ye tee.

D

Pjosĭ k'ĭ dya ra dyak'ĭ ngijeme, kja 'a k'ĭ dya ra i, ximi ra xok'ĭ ņe ra ts'aa k'ĭ ra otrjo..

³ Nujya re ch'otrĭ kja'a: <https://www.cdc.gov/vaccines/parents/why-vaccinate/vaccine-decision-sp.html>

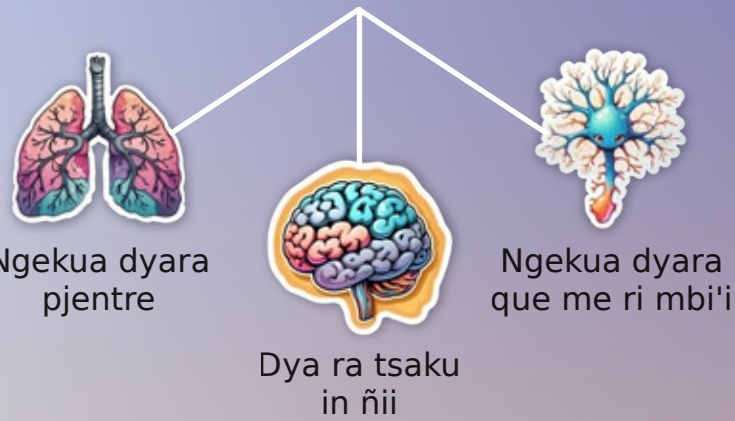
NE DYEPJADĪ NU DYA NZIJEME:

Nujyo ne nzijeme a tsapuji nrexe ye tee

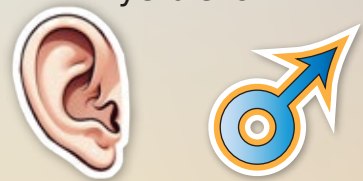
NE DYEPJADĪ NU DYA SARAMPIÓN:

Ximi a kjanu dya re sodye kja in jñu'u

DYEPJADĪ NU KJAK'ÚJI:

Kja'a k'u re dyere na joo ñe k'u ma pjentr'e in muru ye b'ezo

Dëre

Pjentr'e in muru

NE DYEPJADĪ POLIO:

Evita limitaciones de movimiento y discapacidades permanentes

NE DYEPJADĪ NGEKUA DYA RE SODYE

NE DYEPJADĪ NU KJAK'ÚJI NGEKUA DYA RA DYAKÚ NE NEUMOCOCO, HAEMOPHILUS INFLUENZA B ÑE MENINGOCOCO:

Kja'a k'u dya re sodye ñe ku dya ra pjentre nu pozu in ñii ñe nrexe in xutru k'u so'o ra tsaa ku dyakxi re dyere na joo o daño sodye.

Nu pozu in ñii

Dëre

DYEPJADĪ RUBÉOLA:

Kja'a k'u dya ra dyak'u nrixu ma nrunte.

E Nujye dyepjadĪ dya pepji ts'eje ngekua ra otrjo ye ngijeme, ñe pez k'í ra nĭ ne ngijeme nu gi pezi, ga kjá'á:

Ne dyepjadĪ ngeje nu dya ra dyakine sarampión ñe poxki ngekua dya re sodye, ximi a kjanĭ dya re sodye kja in jñu'u, o ngekua dya ra pjentréin ñii ñe/dya ra tsakique me ri mbi'i.

Ne dyepjadĪ nu kjak'íji ngekua dya ra dyakĭ ne neumococo, Haemophilus influenza b ñe meningococo kja'a k'u dya re sodye ñe kĭ dya ra pjentré nu pozu in ñii ñe nrexe in xutru k'í só 'ó ra tsaa ku dyakxi re dyéréna joo o daño sodye.

Ne dyepjadĪ nu kjak'íji ngekua dyara ĩgi in dyizi (pjentr'é in dyizi) kja'a k'í re dyéré na joo ñe k'í ma pjentr'é in muri ye b'ezo.

Ne dyepjadĪ polio kj'a k'í dya ra dyakĭ nu dya só 'ó re ñomi xiji, ñe k'u ra tee na joo in ngero.

Ne dyepjadĪ ximi, pjosĭ k'í dya ra dyak'í na zezhi ne ngijeme ma nutsk'e a gi tsa nujna, ga kja'a, ne varicela.

Ne dyapjadĪ kja'a k'í dya ra dyak'ui, nujye, sodye yo mutu ye nrixu ma nrunte, ga kja'a ne rubéola.

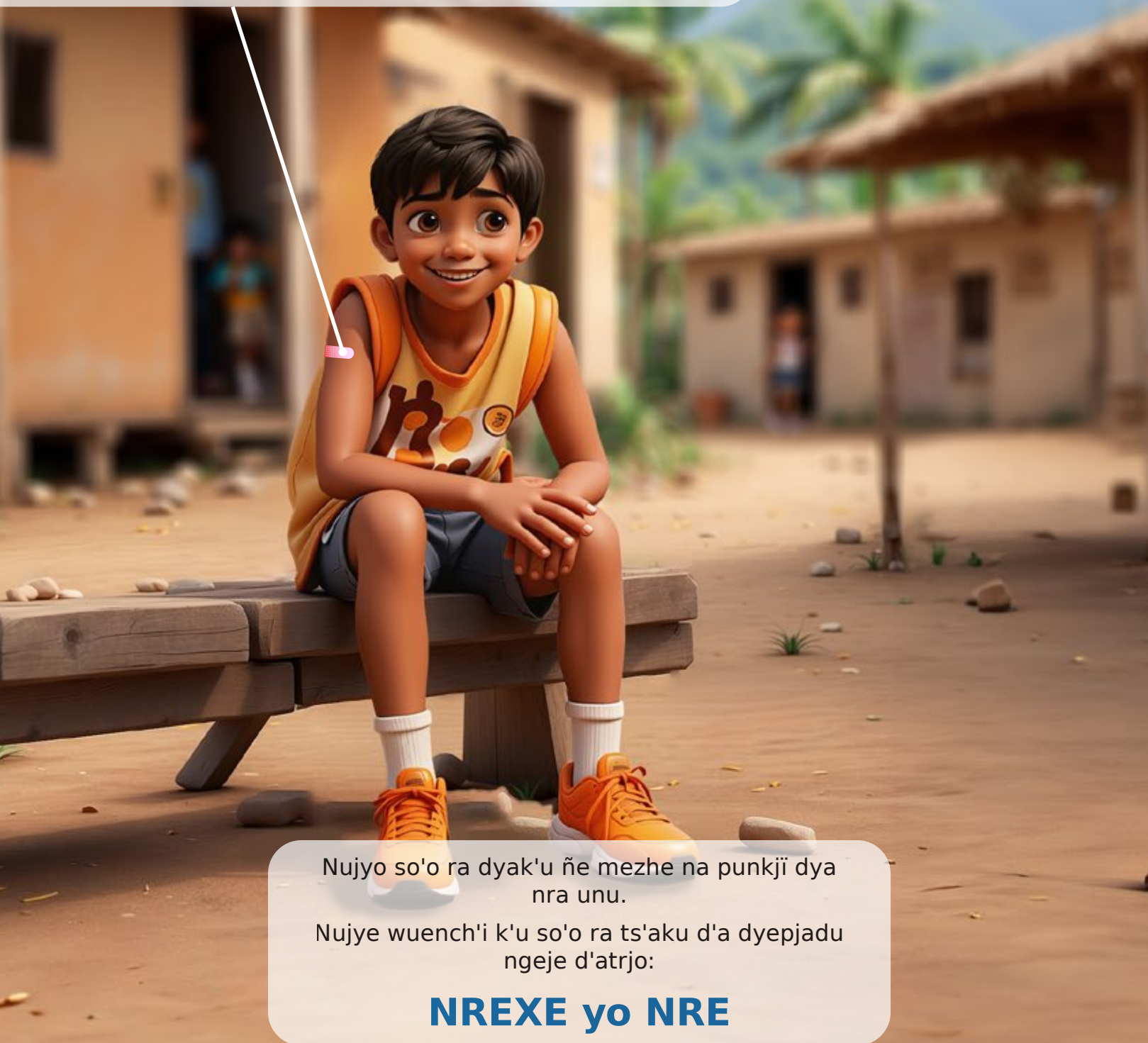
F Nujye dyepjadĪ na joo nank'í ngeje yo pjok'í ngekua dya re sodye. Nujye dyepjadĪ kjapuji e xorĭ ñe janraji kjo na joo ngekua ra ts'apuji ye tsixutri ñe ye ts'itr'i ma a zotĭ ye kjé 'é yo mama.

Nujye dyepajdi so'o ximi ra ts'a a kjanu-zërë k'u tsike, ugu ñe mb'agu jango:

- Kjakiji
- Ne dyepjadi-k'u a ro otrjo jango

ga kjogu ye pa.

Nujyo so'o ra dyak'u ñe mezhe na punkji dya nra unu.

Nujye wuench'i k'u so'o ra ts'aku d'a dyepjadu ngeje d'atrjo:

NREXE yo NRE

1.4 YO PEZHEJI ÑE YO DYA B'EJMI NE DYEPJADI⁴

¿Nujye dyepjadi kja'a k'i re sodye?

B'i b'i e te yo mama k'i ye dyepjadi kja k'i re sodye, pe, dya ga kjanì, jango ga ts'aki

ye ñechje, nujye dyepajdi só 'ó ximi ra ts'a a kjanì -zé ré k'i tsike, i gi ñe mb'agi jango kja ki ji ne dyepjadi -k'u a ro otrjo jango ga kjogi ye pa.

Nujye dyepjadi té keji pama pama ngekua dya ra ts'aki wuench'i ñe a kjanì ra mba ra ji kjo na joo, nuja dya nra kja. Ngekua a kjanì nre na joo ma nutske dya gi só 'ó na joo re xipji ne é té o kja ne ngumi farmacovigilancia.

Interpretación artística de antígenos fragmentados

Nujye dyepjadi té keji pama pama ngekua dya ra ts'aki wuench'i ñe a kjanì ra mba ra ji kjo na joo, nuja dya nra kja.

⁴ Nuja re ch'otri kja'a: <https://www.paho.org/es/temas/inmunizacion/refutando-mitos-sobre-inmunizacion>

¿Pjeko pezi ye dyepjadĪ?

Nrexe yo pezi ye dyepjadĪ na joo ngekua ra mb'oku ñe ra mb'oxku. Nujya ngeje yo pezi:

NE ANTĪGENO

Ngeje yo pezi ne nzijeme k'u kja'a k'u in ngero ra mbosu ma ne ra sodye.

Nujye antĪgenos pezi yo dya ga joo, ñechje, ubi, nzijeme ñe daño yo b'ub'u a trji'i kja in ngero.⁵

EJEMPLOS DE ANTĪGENOS

Bacterias

Toxinas

Sustancias químicas

Virus

YO PJOSu

Pjosu k'u ra xipji k'u ra nreb'e ñe, a kjanu, pjosu k'u ra pepji na joo ne ye ubi ngekua ra mboru in ngero.⁶

NGEJE YO PJOSu RA MBORu YE

DyepjadĪñe a kjanu dya ra nrutu yo nre dyepjadu ma pjonguji daja.

Jango gue ñomu

Nujya dya jezi k'u ra tsaku wuenchi ye ñechje kja ne dyepjadĪ ñe ya jezi k'u ra mutu nujna.

Nujye dyepjadĪ na joo ngekua ra ngich'i kja in ngeroji. ngekua dya ra ts'ak'u wuench'i, kja puji d'a xoru ñe tepeji jango ga dyetreji ñe yo pezi.

Nujye dyepjadĪ pezi microchips

Iyo, dya pezi (ne arkate o d'año jñiñi) dya so'o ra mbara o ra xits'i pje re ts'a.

⁵ Nujya re ch'otri kja'a: <https://www.cancer.gov/espanol/publicaciones/diccionarios/diccionario-cancer/def/antigeno>

⁶ Sustancia que se usa para ayudar a reforzar la respuesta inmunitaria a una vacuna para administrar una menor cantidad de la misma.

**YE DYEPJADI
DYA KJAPI
WUENCH'I
IN ADN**

¿Nujye dyepjadi poti ne ADN?

Nudya a zé jé ye dadyo dyepjadi k'i ra mboxk'i ngekua dya ra dyak'i na zezhi ne ngijeme, ka ra yo mama k'u nujna pezi ñechje yo ra poti in ADN ye te. Na joo k'i ra pa ra ji k'i ye dyepjadi dya kjapi wuench'i in ADN nank'u dya zé tré ne ñechje a manu.

Nujye dyepjadi pezi ñeche yo dya ja joo

Iyo. . Jango ju si yo pezi ne dyepjadi só 'ó k'i re mama k'i dya ga joo (ga kja: mercurio, aluminio, ñe formaldehído), nujya ngeje yo ximi re chotr'i kja in ngero, kja ye ñoni yo ri siji, a tr'i- ga kja'a, ne mjo'o, nujya pezi ts'ike kja ye dyepjadi ñe dya ra ts'aki "wuench'i" o in ngero.

Ximi a kjani, nujye dyepjadi xori ji na punkji, ñe ne *Organización Mundial de la Salud*, ñe daño jmurí janra k'u nujya na joo ngekua ra ts'apuji kja in ngero ñe ja ra mb'osi in ngero. Nujye dyepjadu yo dak'i ji kja ye nguñechje na joo ximi chjeb'i yo poji.

Ye dyepjadi kja'a k'i ra dyaki autismo

Iyo, dya b'i b'i e xori k'i mama k'i ye dyepjadi kja ki ra dyak'i ne autismo o daño sodye k'u chjeb'i nujna. Nujya nge jango ga mama ye xori yo kja'a yeNb'ezo.

Nuzgoji ma ra jñaji o ra yaxi ji jango ja kja'a ye dyepjadi pez k'i ra mamaji yo na kjuana ñe ye sodye yo jok'i.

Na joo k'i ra pa ra ji k'u ye dyepjadi dya kjapur wuench'i in ADN nank'u dya zé tré ne ñechje a manu.

Nujye dyepjadi pezi yo na joo.

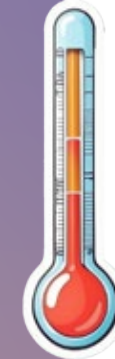
Nujye dyepjadu yo dak'i ji kja ye nguñechje na joo ximi chjeb'i yo poji.

Nuzgoji ma ra jñaji o ra yaxu ji jango ja kja'a ye dyepjadi pez k'u ra mamaji yo na kjuana ñe ye sodye yo jok'i.

Yo b'ejmi ne dyepjadĭ

Numa ra ts'apuji d'a dyepjadĭ d'a te onch'i, kja'a e xori ngekua ra mb'ara kjo ja na joo nuja s'ó ra kjoĭ na punkji e kjé 'é, ngekua a kjanĭ nuje dyepjadĭ ja na joo, ma a kjoĭ nuja, numa a gi s'ó ra ts'apuji ye tee ñe a kjanĭ ximi s'ó xi ra kjoĭ na punkji e kjé 'é ngekua ra nguarĭ ji ra dyé tré ji na joo ne xori ñe a kjanĭ a ra mamaji k'ĭ a na joo ne dyepjadĭ.

Ne dyepjadĭ dya ra ts'ak'ĭ wuench'i, pje s'ó 'ó k'ĭ ra ts'a k'ĭ ra ĭ gi, ga kja'a ĭ gi in dye ñe ximi zé ré, nuja ts'yketrjo ñe kjoĭ dabadiji. Ximi a kjanĭ s'ó ra tsapu wuenchi in ngero, pje nuja dyanra k'a, nuja pez k'ĭ re me ts'osi ne nguñeche Centro Nacional de Farmacovigilancia.

Numa a gi mamaji k'ĭ a na joo ye dyepjadĭ, ne FDA (Food and Drug Administration), nuje CDC (Centros para el Control y Prevención de Enfermedades),⁷ nuje Instituto Nacionales de Salud (NIH) ñe d'año yo pjoĭ k'ĭ nrexe na joo janra jango ga peji ñe xi kjaji e xori ngekua nrexe ra mb'edye na joo.^{8,9}

Na punkji e sodye yo s'ó k'ĭ dya ra dyak'ĭ s'ó ra mb'ó rk'ĭ. Nujo ra mb'oxk'ĭ pedye a ñi ñi ñe pjokĭ, ma dya b'ĭ b'ĭ e dyepjadĭ ra mimi na punkji e sodye ñe yo ra nrĭ 'ĭ.

Nrexe nuje dyepjadĭ yo mamaji k'ĭ a na joo k'ĭ ra mbedye kjapĭ ji na punkji e xori, ñe xi kjapĭ ji d'adyo e xori ma a gi pojyi, ximi a kjanĭ, nuje b'ezo yo kja'a nuje xori teké ji ñe pã rã ji ma kjapu wuenh'i ye te.

Nutsk'e s'ó re sodye na punkji ma d'ak'uji d'a dyepjadĭ nu ra ts'akĭ k'ĭ dya re sodye. Nu xiji tétanos s'ó k'ĭ ra dyak'ĭ e nanpunkji e ĭ 'ĭ, ra ĭ gi in nrodye (ga kja, e nge ma gi ñonĭ) ñe ma jmurĭ in kji'i, nu xiji sarampión s'ó ra ts'aa k'ĭ ra pjé ntr'é in ñii (encefalitis) ñe ra ts'ak'ĭ k'ĭ dyakxi re jñanra.

⁷ Communicable Disease Center (CDC) Centro para la Prevención y el Control de Enfermedades

⁸ Nuja re ch'otri kja'a: <https://www.cdc.gov/vaccines/parents/why-vaccinate/vaccine-decision-sp.html>

⁹ Las instituciones de salud a nivel federal en México son:

- CENSIA: Centro Nacional para la Salud de la Infancia y Adolescencia. Encargado de la política de vacunación en el país.
- IMSS: Instituto Mexicano del Seguro Social.
- ISSSTE: Instituto de Seguridad y Servicios Sociales de los Trabajadores del Estado.
- IMSS-Bienestar.

Además de estas instituciones, los estados cuentan con sus secretarías de salud estatales también, así como representaciones estatales y locales de las instituciones de salud ya mencionadas.

Mama jango
ga mb'oxk'i ji
ma ra ts'ak'i
ji ne dyepjadi

B'EPJI YO RE S'ONŪ JŃAA DAJA

Ye ts'itr'i yo pezi 6 ñe 9 kjé 'é:

B'epji yo re s'onī... xori

Ma dyab'e re xipji nujna ñaa ye ts'ixutr'i ñe ye ts'itri yo pezi nujya kjé 'é, onch'i dyonī žpje gi pā rā nujya dyepjadi ñe pjeko ma dyepjadi gi pā rā? Ma a nrī ruji, na joo k'i re xipji nrezhe ne ñaa., ñe a kjanī re xipji na joo ñe nujyo ra dyonkī ye.

Ngekua re pjuri... xori

Ma ra nguari re pā rā kjo ye ts'ixutr'i ñe ye ts'itr'i a mb'a raji:

- žPjeko soo ra kjaji ngekua ra dyak'i ji ne dyepjadi ñe xi ra pjorī ji? žPje ngeje ye dyepjadi ñe jango ga ts'aa?
- žMa dyab'e mi xits'i nujya nunts'ke pjeko mi pā rā ye dyepjadi? žPje mi pā rā ñe kjoko o xits'i?
- Mama jango ga mb'oxk'i ji ma ra ts'ak'i ji ne dyepjadi
- žPje ngeje nu dyepjadi nu o ts'ak'i ji? žJango gue só 'ó?

Nujyo re tsa'a:

- Na joo k'i re tsa'a jango: 1 nu ts'itr'i ra tsapuji "dyepjadi" ñe ra mb'osi yo nre ye ts'itr'i k'i ngeje nu daño dyepjadi. nujye ts'itr'i yo xi kejme nge yo ngijeme.
- Nujye dyepjadi pjorī k'i ye ts'itr'i ra nrorī ne tsitr'i nu a tsapuji ne dyepjadi ñe ra sodye.
- Soo ra porī ji ngekua yo o tsa'a ngijeme nudya ngeje ye dyepjadi ñe a kjanu ra soji k'i ra nriziji.
- Nujna b'epji na ximi soo re tsapu ye ts'itr'i yo pezi 10 ñe 12 kjé 'é.

Ye ts'itr'i yo pezi 10 ñe 12 kjé 'é:

B'epji yo re s'onī... xori

Onch'i ra nuji ye jñaa yo ra xiji ye ts'ixutr'i ñe ye ts'itr'i nujyo xori nujna kjé 'é, dyonī kja ngunxori pjeko ma dyepjadi pā rā ñe pjeko jokī. Ma a gi pjosī o ch'otri yo pā rā ji, na joo k'i re xipji ñe re soji na joo kja ne ngunxori.

Ngekua re pjuri... xori

Ngekua re pā rā kjo yo gi jich'i ra xori a mb'a rā na joo pjeko ngeje d'a dyepjadi, ñe yona kjuana nujna, só 'ó re dyonī nujye jñaa yo re jyaxī o ngech'o re dyonī:

- žPje ngeje ye dyepjadi ñe jango ga ts'aa?
- žMa dyab'e mi xits'i nujya nunts'ke pjeko mi pā rā ye dyepjadi? žPje mi pā rā ñe kjoko o xits'i?
- Mama jango ga mb'oxk'i ji ma ra ts'ak'i ji ne dyepjadi.
- žPje ngeje nu dyepjadi nu o ts'ak'i ji? žJango gue só 'ó?

Nana, ta ñe nu pjosī ye ts'itr'i:

B'epji yo re s'onī... xori

Xipji nujya ye ta ñe ye nana, ñe nu pjosī ye ts'itr'i k'o d'a xiskuama o d'aja jango re xori, Nujya só 'ó re ts'a ma re i nī yo o pjongī ye tr'i o só 'ó re xipji ra ma d'a nu pa. Na joo k'i nunstk'e re xipji nujye jñii jñaa ngech'o d'a paa. Numa a mb'a rā nrexe nujyo gi xipji nunstk'e só 'ó re dyonī ngekua re pā rā kjo jā a mb'a rā ji jingua na joo ye dyepjadi ñe k'i na kjuana nujye jñaa.

Ngekua re pjuri... xori

Ma a xipjiji nrexe ye tee nujna ñaa, tsaa dyonī ngekua re pā rā kjo jā b'ejmi a mb'arajia k'i jā na joo ye dyepjadi ñe nrexe yo mamaji nujya. Kjanu dyé ré yo o nrurī ji yo o ñaa.

- žPjeko ma dyepjadi gi pā rā?
- žPjeko gi mama nudya a ts'ak'i ji ne dyepjadi?
- žJango ga ts'a ne dyepjadi nu ra mb'orī in ch'iji ñe xutr'i?
- žJingua b'i b'i e tee yo mama k'u dya ga joo ye dyepjadi? žPje dya xiji na joo jango ga ts'apuji nujya, ngeje e jñaa yo b'ejmi, jango b'a e je nujye jña ya?

**NU RA
NGOTR'ĪJI
NUJYE
DYEPJADĪ**

TS'OD'U

Pjoxk'u k'u dyanra re sodye.

DYÉKÉJI NANK'U

Ngeje nu ra mb'osu ngek'ua dya ra mimi e sodye ñe a kjanu dya ri ne ngijeme kja ne xoñijomu.

TR'AJÑIÑI

Nge a kjanu, nujye tsitr'i xoruji na joo ñe ye ts'ita.

NUTSKOJI NGEKUA

Ngeje yo ra ts'a k'u ra maja ye zak'u ye te ñe ye jmuru.

JÑAA YEJE

NZIJEME YO SÓ'Ó DYA RA DYAK'Ī

2.1 NA JOO K'Ī RA TSAK'ĪJI DYEPJADĪ NGEKUA DYA RE SODYE

Jango a ro mamaji kja ne jña d'aja nujna xiskuma na, nujye dyepjadĪ pjosĪ k'Ī b ra zezhi in ngero ngekua ra chy b'i k'o ye ngijeme yo ne ra ts'ak'Ī ji k'Ī ra sodyeji; ma kjak'Ī ji ne dyepjadĪ ngeje nu b'epji nu a ts'a na joo ye nguñechje ngekua a kjanĪ a mb'osĪ k'Ī dya ra mimi na pjunk'Ī e te k'o go nrĪ 'Ī kja ne xoñijomĪ. Nujye dyepjadĪ pjoxk'Ī k'u dyanra re sodye na pjunkji nank'Ī pjosĪ k'Ī ra zezhi in ngero.

Nank'Ī aro né dé ji, só 'ó ra mamaji k'Ī nujye dyepjadĪ ngeje nu pez k'Ī ra dyak'Ī ji ñe dya kjoko ra ngedejji; nujna ngeje nu ra mb'osĪ ngek'Ī a dya ra mimi e sodye ñe a kjanĪ dya ri ne ngijeme kja ne xoñijomĪ. Nank'Ī na joo, na punkji e b'ezo (pezi 20 milones e s'ib'a kja ne xoñijomĪ), dya pezi nujna dyepjadĪ ñe dya sĪ rĪ ra Ī nĪ ji nrexe ye te ngekua ra ts'apuji ne dyepjadĪ.

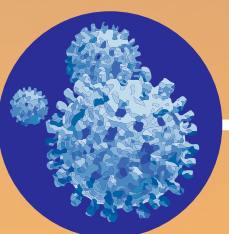

Ngekua dya ra sodyeji, nujyo ra mb'oxkĪ ji na punkji nge a kjanĪ ra sonĪ ji na joo ñe ra mimiji na joo.

NUJYE DYEPJADĪ
NGEKUA RA NRIZI
+20
SODYE

NRĪ
4
MILLONES
E TEE
NGEKUA MA
TSÉ'É KJO

2.2 NZIJEME YO DYA DAK'Ī NANK'Ī A GI TS'AA NE DYEPJADĪ KJA NE XOŃIJOMĪ

Nudya ye pa yo ri k̄a r̄a ji ri peziji e dyepjadĭ ngekua ra nrizi 20 sodye k'ĭ só 'ó ra mb'otrĭ e te, nujya kja'a k'ĭ ye te xi ra mimi na punkjĭ e paa ñe ra mimi na joo in zak'ĭ. Ye xori ñe yo p̄a r̄a na punkjĭ científica,¹⁰ nujye dyepjadĭ kja'a k'ĭ

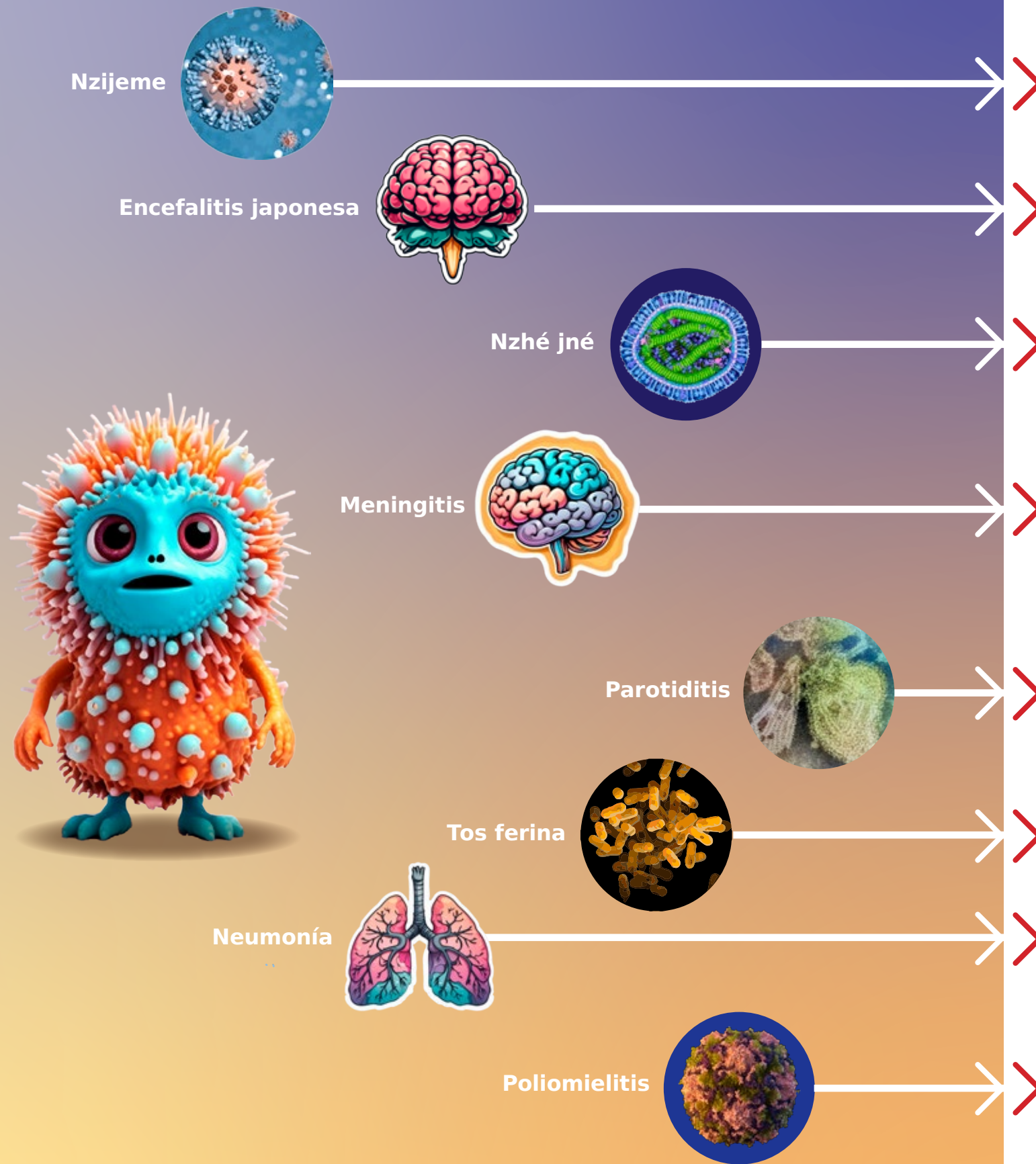
dya ra nrĭ 4 millones e tee tsé 'é ma tsé 'é kjo ye ngijeme ga kja'a ne difteria, tétanos, trjeje ñe sarampión.

Nujye ngijeme yo só 'ó k'ĭ ra p̄jorĭ ji ngekua dya ra dyakĭ ji ma nuzgoji ra kjaji ne dyepjadĭ ngeje:¹¹

Chju 'u	Nujye re pezi ñe yo re p̄a r̄a
Cáncer cervicouterino, faríngeo ñe ch'ĭ nĭ	Ngeje yo unĭ ye nrixu (cervicouterino) nujya na ĭ 'ĭ ñe xotr'ĭ kji'ĭ kja in muri. Ximi na ĭ 'ĭ kja in xutrĭ, kja ye b'ezo, só 'ó ra mbezi nzijeme kja in ch'ĭ nĭ.
Só ngo (cólera)	Ne só ngó ngeje ma d'ak'ĭ na punkjĭ diji ñe gi ngijeme (gi b'ezi nreje kja in ngero). ma dya gi é té, so re chĭ 'ĭ dabadiji.
Difteria	Ngeje na na xajma in xiñĭ ñe in dyizi nujya só 'ó ra jogĭ ma ra dyakĭ ji na dyepjadĭ. Daja b'oxĭ k'ĭ ngeje nu a ts'aa a mb'o kja in dyizi dya jezi k'ĭ ra kjogĭ in jñĭ 'ĭ . nujyo gi só 'ó na ĭ 'ĭ in dyizi, zé ré ñe pjentré ximi toguts'ĭ.
Hepatitis B	Nujyo na ĭ 'ĭ nge ma ugĭ in pjeme, gi pilu kaxtr'ĭ, zé ré, nzhokĭ, t̄o ģĭ na kaxtr'ĭ in ngero ñe in ch'ó.

¹⁰ Ngek'ua xi re p̄a r̄a jyodĭ kja: <https://www.who.int/es/news-room/fact-sheets/detail/immunization-coverage>

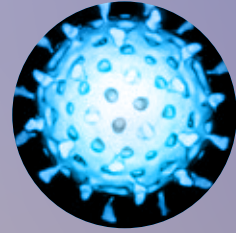
¹¹ O p̄jonguji kja: https://www.who.int/es/news-room/q-a-detail/vaccines-and-immunization-what-is-vaccination?adgroupsurvey={adgroupsurvey}&gclid=Cj0KCQjwg7KJBhDyARIsAHRAXaG5p2Jc7sw5xHqFJO4TqI7W1uPzkjKgZ-TIN_D2uz-UwFiZ2vFRVGkaAp1rEALw_wcB

Chju 'u	Nujye re pezi ñe yo re pa ɾa
Nzijeme (influenza)	Nujyo re só 'ó ngeje zé ré, sé 'é, ĩ 'ĩ ngero, trjeje, b'oxĩ, b'oxĩ kja in xiñĩ, ĩ 'ĩ ñii ñe tɔ gĩ.
Encefalitis japonesa	Nujyo re só 'ó ngeje, na punkjĩ b'oxĩ, pjé ntré in chó 'ó, na ĩ 'ĩ in dyizi, zé ré ñe xɔ xɔ kja in ngero.
Nzhé jné	Nujyo re sɔ'ɔ ngeje, na punkju b'oxu, pjentrɛ in ch'ɔ, na ɯ'ɯ in dyizi, zɛrɛ ñe xɔxɔ kja in ngero.
Meningitis	Nujyo re só 'ó ma ra dyakĩ ne meningitis chjeb'i ma ra dyakĩ trjeje. Nujyo re só 'ó ra dyakĩ na pa o yeje e pa. nujyo só 'ó ra unĩ yo na nojo yo pezi 2 kjé 'é ngeje: zé ré na punkjĩ, dya só 'ó re ñomĩ in dyizi, me na ĩ 'ĩ in ñii, na ĩ 'ĩ in ñii ñe ne k'ĩ re nzhok'ĩ.
Parotiditis¹²	B'ĩ b'ĩ e te'e yo dya só 'ó nujya, ma gi pjurĩ só jyi nujya, pjé ntré in tsijñi ñe na ĩ 'ĩ, zé ré, na ĩ 'ĩ in ñii, tɔ gĩ ñe dya sɔ trɛ. Nujya ximi só 'ó ra tsa k'ĩ ra ĩ gĩ in murĩ, ñe in tsurga, ye xo ñe ye b'ezo..
Tos ferina	Nujna nu chjeb'i trjeje nu zĩ nĩ, nujya ximi kja k'ĩ re pezi b'oxu, ñe kja in xiñu ximi gi jeje na punkjĩ.
Neumonía	Nujyo re só 'ó ngeje k'ĩ pjé ntré in dyizi, zé ré, dak'ĩ se'e ñe dya só 'ó re jñusĩ in jñuu.
Poliomielitis	Nujyo pjurĩ gi só 'ó nge zé ré, tɔ gĩ, ĩ ñi, nzhoku, dya só 'ó re ñomĩ in dyizi, na ĩ 'ĩ in murĩ. Nre d'aja nujyo 200 só 'ó ra tsa k'ĩ dya ra só 'ó re ñomĩ (ngeje kja in kua), ñe nu 5% ximi 10% nujyo pezi nujya tĩ 'ĩ nank'ĩ dya só 'ó ra jñusĩ in jñĩ 'ĩ.

¹² Ngekua xi re pa ɾa jyodĩ kja: [https://www.msmanuals.com/es-mx/hogar/salud-infantil/infecciones-v%20c3%a1dricas-frecuentes-en-lactantes-y-ni%20c3%b1os/parotiditis/?autoredirectid=22181#:~:text=\(Parotiditis%20epid%20C3%A9mica\)&text=Las%20paperas%20son%20una%20infecci%C3%B3n,de%20las%20paperas%20es%20v%C3%ADrica](https://www.msmanuals.com/es-mx/hogar/salud-infantil/infecciones-v%20c3%a1dricas-frecuentes-en-lactantes-y-ni%20c3%b1os/parotiditis/?autoredirectid=22181#:~:text=(Parotiditis%20epid%20C3%A9mica)&text=Las%20paperas%20son%20una%20infecci%C3%B3n,de%20las%20paperas%20es%20v%C3%ADrica).

Rotavirus

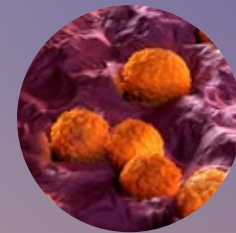
Chju'u

Nujye re pezi ñe yo re pa ra

Rotavirus

Ma gi nzhokĭ ñe dak'ĭ diji ra mezhe k'ĭ ra otrjo 3 paa o 8 paa. ñe d'año yo ximi só 'ó ra dyak'ĭ nge: dya gi za tra ñe dya gi si nreje (in ngero b'ezhi nreje), nujya dya ga joo k'ĭ ra unĭ ye mb'ane ñe tsixutr'i ñe ye tsitr'i yo ts'ike

Rubéola

Rubéola

Nujyo re só 'ó ñe re pezi ma ra dyak'ĭ ne rubéola dya re pa ra na joo, ma unĭ ye ts'itr'i. Nujyo ra dyak'ĭ ngeje: ts'ike zé ré, ĩ ñi, pib'i in b'oxu, pjé ntré ñe po kji'i in cho'o, ximi pji ru ra mb'eze xa xa kja in jmii ñe dagu dabadiji kja in yojo, dye'e ñe in kua, ma ra otrjo ngeje yo ra tsa.

Tétanos

Tétanos

Ne tétanos kja k'ĭ re pezi k'ĭ ra ĩ gĭ in ngero, kja in sajne ñe kja in dyizi. Só 'ó k'ĭ ra tsapu wuench'i jango ne jñusi in jñu'u ñe, ma mi na zezhi nujna, só 'ó k'ĭ re chji 'i.

Fiebre tifoidea

Fiebre tifoidea

Nujye re só 'ó ngeje k'ĭ ra dyak'ĭ na punkji zé ré, ĩ ñi, ĩ pjeme, ñe k'ĭ ra dyak'ĭ diji.

Varicela

Varicela

Nujya ngeje ma na xa xa kja in ngero ñe punkĭ ñe nujna ngeje kja in jmii, kja in ñii, chijmi, xutrji ñe, tsiketrjo, kja in jyudĭ ñe in kua.

Fiebre amarilla

Fiebre amarilla

Nujyo dyanra ga zezhi dak'ĭ ts'ike zé ré, ĩ ñi, gi só 'ó k'ĭ re nzhokĭ ñe gi nzhok'ĭ. Ma nujna na zezhi só 'ó ra wuench'i in tsurga ñe kja in m'ĭ b'ĭ k'ĭ nujna só 'ó ra tsa k'ĭ re chji 'i.

Ngeje nu joduyi ra jokuji, nank'u a tsa na punkjĭ e wuench'i nrezhe kja ne xoŃijomĭ, nujo b'ib'ĭ kja nguŃechje ñe xi kja na punkju wuench'i.

**Ne Organización Mundial de la Salud
mama k'u ka**

**33 millones yo unĭ
nujna nzijeme**

na ñe so'o ra zetre

150,000 yo ra nru'u

tséma tséma.

Na joo k'ĭ ra mamaji k'ĭ, b'ĭ b'ĭ e dyepjadĭ yo kja puji daja tr'ajñiñi ñe yo nre iyo, nank'ĭ b'ĭ b'ĭ e ngijeme yo dya chjeb'i o ñe b'ĭ b'ĭ na punkju; ñe a kjanĭ, nuje dyepjadĭ porĭ nank'ĭ dya ri chjeji e kjé 'é k'o ye te, ma kja ri ts'itriji d'akĭ ji e dyepjadĭ yo mama kja ne skuma dyepjadĭ, jango ga teji dak'ĭ ji e dyepjadĭ yo ra mb'oxkĭ ji ñe kja k'ĭ ra zezhi in gero. B'ĭ b'ĭ nujo ra ts'akĭ ji ma re ma da'ño jñiñi ma nunstk'e gi mimi k'o e te jango b'ĭ b'ĭ d'a ngijeme. sodye o d'a dyoxĭ k'ĭ só 'ó ra ts'akĭ k'ĭ re sodye.¹³ Ngekua a kjanĭ, na joo k'u ra joduyi pjeko ma dyepadĭ ngeje nu ra tsakĭ ji nudya xi ri ka raji ñe ma nuzgoji ra pedyeji d'año xoŃijomĭ nu na je 'e .

D'año nzijeme ga kja ne Sincital nu jñu'u, ngeje nu joduyi ra jokuji, nank'ĭ a tsa na punkjĭ e wuench'i nrezhe kja ne xoŃijomĭ, nujo b'ĭ b'ĭ kja nguŃechje ñe xi kja na punkjĭ wuench'i, nudya ri pa ra ji k'ĭ nuje tsixutr'i ñe ye tsitr'i yo dyabe zotĭ 2 kjé 'é a mbeziji o só 'ó ra unĭ nujna nzijeme ñe dya ra pa ra ji pjeko ra tsa'a o kjoko ra nrĭ 'i.¹⁴ Ne Organización Mundial de la Salud mama k'ĭ ka 33 millones yo unĭ nujna nzijeme na ñe só 'ó ra zé tré 150,000 yo ra nrĭ 'i tsé me tsé.¹⁵

Porĭ nank'ĭ dya ri chjeji e kjé 'é k'o ye te, ma kja ri ts'itriji d'akĭ ji e dyepjadĭ yo mama kja ne skuma dyepjadĭ, jango ga teji dak'ĭ ji e dyepjadĭ yo ra mb'oxkĭ ji ñe kja k'ĭ ra zezhi in gero.

¹³ Ngekua xi re pa ra jyodĭ kja: <https://www.gob.mx/salud/articulos/esquema-de-vacunacion>

¹⁴ Byington CL, et al. Pediatrics. 2015;135(1):e24-e31. Glezen, WP, et al. Am J Dis Child 1986;140(6):543-546

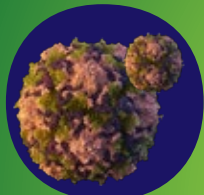
¹⁵ Pebody R, Moyes J, Hirve S, et al. Approaches to use the WHO respiratory syncytial virus surveillance platform to estimate disease burden. Influenza Other Respi Viruses. 2020;14(6):615-621.

O OTRJO NE NGAXU:

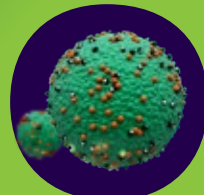

Viruela

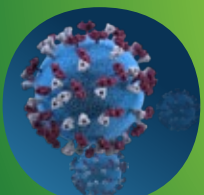
O OTRJO XIMI A JUEJME:

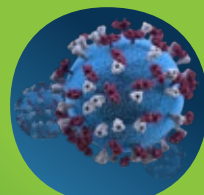
Poliomielitis

Nzhéjne

Rubéola

Síndrome de Rubéola congénita

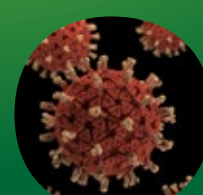
O OTRJO XIMI D'AÑO YE SODYE GA KJA:

Nzijeme

Ngijeme nu *H. influenzae* tipo b

Rotavirus

Nujye kjé 'é yo a kjogi 25, ne b'onro pezi ye ngunxori yo na joo ga dyé té, kjo e dyepjadi yo a ts'apuji na punkji, a ts'aji nrexe ye te ñe a joki ji jango gue dyé té ji.

2.3 NZIJEME YO A SÓ 'Ó NRIZI ÑE YO A OTRJO KJA NE B'ONRO

Kja in b'onroji a pjugi e ngijeme k'i a ts'apu wuench'i ye tee; ngekua a kjaní o dyé tré ji ne Cartilla Nacional de Vacunación, ñe o dyé tré ji e b'epji ngekua go ts'apuji e dyepjadi nrexe ye te kja in b'onroji.

B'a e je kja in s'ó nu, ne ngijem sarampión ne kjé 'é 1983 ñe nrexe ye b'ezo yo o nri 'i kjo ne ngijeme na, o ts'aji e xori ngekua go mb'a ra ji na joo ñe go ts'aji e dyepjadi kja in b'onroji, nujna b'epji na o ch'otri ji k'i.

nujye ts'itr'i ñe ye ts'ixutr'i dya mi pezi nujye dyepjadi. Nuna kjé 'é na o ts'aji ne jña Cumbre Mundial nu pjosí ye ts'itr'i, jango in b'onroji, o jmurí k'o 71 paise, jango a mama k'i go joki in zak'i ñe go mborí jango gue tee ye ts'itr'i ñe ye ts'ixutr'i. Nujya jña o ts'a k'i nrexe kja in b'onroji nre go mb'ezi nrexe yo pjori ngekua dya ra sodyeji ñe dyanra ra dyak'i ji na zezhi.¹⁶

Ra ñe de ji k'i, nujye kjé 'é yo a kjogi 25, ne b'onro pezi ye ngunxori yo na joo ga dyé té, kjo e dyepjadi yo a ts'apuji na punkji, a ts'aji nrexe ye te ñe a joki ji jango gue dyé té ji. K'o nujya o otrjo ne ngijeme nu mi xiji viruela ñe nu rubéola congénita, difteria ñe nu tétanos neonatal, ximi a juejme ye sodye ga kja ne diji ñe ne influenza, ximi d'año.

¹⁶ Ngekua xi re pa ra jyodi kja: https://www.anmm.org.mx/GMM/2014/n2/GMM_150_2014_2_180-188.pdf

20
MILLONES
E TS'ITR'I ÑE TS'IXUTR'I
ÑE DYA Ī NĪ JI
E DYEPJADĪ

B'ī b'ī 20 millones e ts'itr'i ñe ts'ixutr'i yo me juejme kja in ngumī ji ñe dya Ī nī ji e dyepjadī ngekua ra mbeziji na zak'ī na joo, nujoyo ne ra mama k'ī angezeji só 'ó ra nruji ma dyab'e ra s'otiji 5 kjé 'é .

2.4 MA GI SOO RA TSAKĪ JI NE DYEPJADĪ

Kja ne xoñijomī joduji k'ī nrexe ye jñiñi ra mb'ezi e dyepjadī yo na joo ñe k'ī ra mb'osī, a kjanu nrexe ye jmurī tee. Nujoye jmurī ga kja ne Organizaci3n Mundial de la Salud kja'a ñe pjosī k'ī ra mimi yo ra mb'orī ñe ra zé tré nrexe kja ne xoñijomī. Nujoya kjaji ñe té ké ji k'o e xori ngekua nujoye dyepjadī mi na joo.

Ximi kjanī, b'ī b'ī 20 millones e ts'itr'i ñe ts'ixutr'i yo me juejme kja in ngumī ji ñe dya Ī nī ji e dyepjadī ngekua ra mbeziji na zak'ī na joo, nujoyo ne ra mama k'ī angezeji só 'ó ra nruji ma dyab'e ra s'otī ji 5 kjé 'é. Nudya, k̄a r̄a 1.5 millones yo a nrī 'ī e ts'itr'i, ga kja'a, ne sarampi3n, ne tétanos neonatal, ne tos ferina, ne diji por rotavirus ñe ne neumococo, k'ī ngeje nujoya yeje, yo mi na zezhi.¹⁷

Nujoye ts'itr'i ñe ye ts'ixutr'i k'ī dya peziji jango gue ts'apuji ye dyepjadī ngeje yo mimi mi na jee kja ye nguñechje, ngekua, kja ne b'onro ñe yo nre tr'ajñiñi xi jodī ji jango gue ts'apuji ngekua ra mb'orī ji in zak'ī ñe k'ī nre ra chjeji.

Nudya, k̄a r̄a 1.5 millones yo a nrī 'ī e ts'itr'i.

¹⁷ Ngekua xi re p̄a r̄a jyodī kja: <https://www.who.int/es/news-room/fact-sheets/detail/immunization-coverage>

2.5 SKUAMA JANGO JU ŠI YE DYEPJADI YO A TSAKĪJI

Ma ga mimi d'a mb'ane nujna pezi na punkji yo pjori ngekua dya ra sodye, nuja ngeje nank'i in nana o i ni na punkji ye go mb'osi, nujna ngechjo daja kje 'e nu pjori pez k'i ra ts'apuji nuje

SKUAMA YE DYEPJADI Ø 0-9 XI'I

Dyepjadi	Nujyo joku	Jango nzi ra unu	Ma ra tsapuji ne dyepjadi	Tsaru ngui	Pak'o ne dyepajdu
BCG	Dya ra dyak'u ne tuberculosis meningea	D'atrjo	Ngenchjo ma mimi		
Hepatitis B	Hepatitis B	D'atrjo	Ngenchjo ma mimi		
Hexavalente DPaT+VPI+ Hib+HepB	Difterina, Tos ferina, Tétanos, Poliomyelitis, Hepatitis B ñe nzijeme ga kja'a Haemophilus influenza b, zere ñe ma na u in dyizi.	Otru	2 zana		
		Yeje	4 zana		
		Jñii	6 zana		
		Pjosu	18 zana		
DPT	Dya ra dyak'u ne difterina, tos ferina, tetanos	Pjosu	4 kje'e		
Rotavirus	Dya ra dyak'u diji	Otru	2 zana		
		Yeje	4 zana		
Neumocócica conjugada	Pjoku ngekua dya ra dyak'u zere, meningitis nu kja'a ne neumococo	Otru	2 zana		
		Yeje	4 zana		
		Pjosu	12 zana		
SRP (Triple viral)	Sarampión, Rubéola ñe Parotiditis	Otru	12 zana		
		Yeje	18 zana**		
				6 xi'i***	

Ø Versión 2023. Revisada 21 de febrero de 2024.

* De conformidad con los Lineamientos Generales de Vacunación vigentes.

** Nacidos a partir de julio de 2020 se les aplicará segunda dosis de SRP a los 18 meses.

*** Nacidos antes de julio de 2020 se les aplicará segunda dosis de SRP a los 6 años.

◆ Esquema sujeto a los lineamientos vigentes según tipo de vacuna contra la COVID-19.

◆◆ Refuerzo en niñas y niños con alguna comorbilidad. A fin de disminuir las oportunidades perdidas de vacunación, el intervalo mínimo podrá ser de 4 meses.

<https://www.gob.mx/salud/documentos/cartillas-nacionales-de-vacunacion-version-2023>. Consultado 22 de abril de 2024.

dyepjadi yo ra né dé ji ngekua a kjaní dya ra mb'ezi ngijeme nuju dya ra jyezi k'i ra te na joo, un Cartilla Nacional de Salud.

Dyepjadi	Nujyo joku	Jango nzi ra unu	Ma ra tsapuji ne dyepjadi	Tsaru ngui	Pak'o ne dyepjadi
Influenza	Neumonía por virus de la influenza A y B	Otru	Ma a kjogi 6 zana		
		Yeje	Ma a kjogi 4 ngo		
		Na kje'e (ma na se'e)	1 xi'i		
			2 xi'i		
			3 xi'i		
			4 xi'i		
		Ts'ixutr'i ts'itr'i nujyo pezi niñas y niños de 5 a 9 kje'e	Otru		
			Yeje		
Kje'ema kje'ema					
COVID-19 ◆	Formas graves de la COVID-19	Otri	Otru	Ma a zoti 5 kje'e	
			Yeje		
			Jñii		
		Ts'itr'i ñe e ts'ixutr'i yo só'ó ra uní ngijeme◆◆	12 zana ma a kjogi nu otri		

Skuama nu mama ye dyepjadĭ, ximi, na joo k'ĭ nuzgoji xi ra pjoři ji in zakĭ, nank'ĭ b'ĭ b'ĭ dyepjadĭ yo xi pez k'ĭ xi ra kjaji, so nuzgoji kja ri xo, nrante, ga kja ye.

SKUAMA YE DYEPJSDĪ YO PEZI^Ø 10-19 JA'ABO'OB

Dyepjadĭ	Nujyo joku	Ja nzi ra unĭ		Ma ra ts'apuji ne dyepjadĭ	Kjé'é ma ra ts'aji	Pak'o ne dyepjadĭ	
Hepatitis B Nujyo dya pezi dyepjadĭ	Hepatitis B	Otrĭ		Ma a zotĭ 11 kjé'é			
		Yeje		Ma a kjogĭ 4 ngo un otrĭ			
Td	Tétanos y Difteria	Nrezhe	Pjosĭ	Ma a gi pezi 15 kjé'é			
		Ma dya zotĭ	Otrĭ	Otrĭ			
			Yeje	1 ngo ma a kjogĭ nu otrĭ			
			Jŋĭ'i	Ma a kjogĭ 12 zana un porĭ'			
Tdpa	Tétanos, Difteria y Tos ferina	D'atrjo		Ma a gi pezi 20 ngo ma nrunte			
Influenza	Neumonĭa por virus de la influenza A y B	Na kjé'é (ma na se'e)		Ma pezi 3 zana ma nrunte			
				Te'e nujyo só'ó ra sodye			

Dyepjadĭ	Nujyo joku	Ja nzi ra unĭ		Ma ra ts'apuji ne dyepjadĭ	Kjé'é ma ra ts'aji	Pak'o ne dyepjadĭ
SR (Nujyo dya pezi dyepjadĭ)	Sarampión y Rubéola	Ma dya pezi dyepjadĭ	Otrĭ	Nge nu otrĭ		
			Yeje	Ma a kjogĭ 4 ngo un otrĭ		
		Ma Pezi nrenxe	D'atrjo	Nge nu otrĭ		
VPH	Infección por el Virus del Papiloma Humano	D'atrjo		Xutr'i un pezi 10 ñe 14 kjé'é*		
COVID-19**	Nujyo mi na zezhi ne COVID-19	Nu otrĭ	Otrĭ	Ma ngeje nu otrĭ		
			Yeje			
			Jŋĭ'i			
		Nujyo só'ó ra sodye	Pjosĭ ***	Ma pezi 3 zana ma nrunte♦		

Ø Skuama 2023. Jokĭ 21 de febrero de 2024.
 * Jango ga mama ye skuma ye dyepjadĭ.
 ** Skuma un só'ó ra potĭ jango ga mama ne COVID-19.
 *** Ngekua ra pjosĭji nujye dyepjadĭ yo dya tsaji, nujyo a gi só'ó ra tsaji ngeje ma a gi pezi 4 zana.
 ♦ Só'ó ra ts'apuji ma a zotĭ jŋĭi zana ma nrunte.
<https://www.gob.mx/salud/documentos/cartillas-nacionales-de-vacunacion-version-2023>. Kaxanta'an 22 ti' abril ti' 2024

Skuama nujuje dyepjadĭ ye nrixu yo pezi 20 ñe 59 kjé'é:

SKUAMA NUJYE DYEPJADĪ^Ø NRIXU YO PEZI 20-59 KJÉ'É

Dyepjadĭ	Nujyo joku	Ja nzi ra unĭ		Ma ra ts'apuji ne dyepjadĭ	Kjé'é ma ra ts'aji	Pak'o ne dyepjadĭ
SR (Ma pezi 39 kjé'é ma dya pezi ne dyepjadĭ)	Sarampión y Rubéola	Ma dya pezi dyepjadĭ	Otrĭ	Nge nu otrĭ		
			Yeje	Ma a kjogĭ 4 ngo un otrĭ		
		Ma dya zotĭ ye dyepjadĭ	D'atrjo	Nge nu otrĭ		
Td	Tétanos y Difteria	Ma pezi nrenzhe	Nu pjosĭ	Ma a kjogĭ 10 kjé'é		
			Con esquema incompleto o no documentado	Otrĭ	Nge nu otrĭ	
		Yeje		Ma kjogĭ 1 zana		
		Jñi'i		Ma a kjogĭ 12 zana ma o ts'apuji un otrĭ		
Tdpa	Tétanos, Difteria y Tos ferina	D'atrjo		Ma a gi pezi 20 ngo ma nrunte		

Dyepjadĭ	Nujyo joku	Ja nzi ra unĭ		Ma ra ts'apuji ne dyepjadĭ	Kjé'é ma ra ts'aji	Pak'o ne dyepjadĭ			
Influenza Estacional	Neumonía por virus de la Influenza A y B	Na kjé'é (ma na se'e)		K'a sĭrĭ Jñi'i zana Ma nrunte					
					Nujyo só'ó ra sodye				
				Nujyo mi na zezhi ne COVID-19		Nujyo só'ó Ra sodye	Pjosĭ ***	Ma a kjogĭ 12 zana ma o ts'apuji un otrĭ ♦	

Ø Skuama 2023. Jokĭ 21 de febrero de 2024.
 * Jango ga mama ye skuma ye dyepjadĭ.
 ** Skuma un só'ó ra potĭ jango ga mama ne COVID-19.
 *** Ngekua ra pjosĭji nujuje dyepjadĭ yo dya tsaji, nujuo a gi só'ó ra tsaji ngeje ma a gi pezi 4 zana.
 ♦ Só'ó ra ts'apuji ma a zotĭ jñii zana ma nrunte.
<https://www.gob.mx/salud/documentos/cartillas-nacionales-de-vacunacion-version-2023>. Consultado 22 de abril de 2024.

Skuama nujuje dyepjadi ye b'ezo yo pezi 20 ñe 59 kjé'é:

SKUAMA NUJYE DYEPJADÍ^Ø B'EZO YO PEZI 20-59 KJÉ'É

Dyepjadi	Nujyo joku	Ja nzi ra uní		Ma ra ts'apuji ne dyepjadi	Kjé'é ma ra ts'aji	Pak'o ne dyepjadi		
SR (Ma pezi 39 kjé'é ma dya pezi ne dyepjadi)	Sarampión y Rubéola	Ma dya pezi dyepjadi	Otri	Otri				
			Yeje	Ma a kjogí 4 zana				
		Ma pezi nrenzhe	D'atrjo	Ma otrí				
Td	Tétanos y Difteria	Ma pezi nrenzhe	Pjosí	Ma a kjogí 10 kjé'é				
					Otri	Nge un otrí		
					Yeje	Ma a kjogí 1 zana		
		Ma dya pezi nrenzhe ñe dya pezi kja in skuama	Jñii	Ma kjogí 12 zana un otrí				

Dyepjadi	Nujyo joku	Ja nzi ra uní		Ma ra ts'apuji ne dyepjadi	Kjé'é ma ra ts'aji	Pak'o ne dyepjadi
Influenza Estacional	Neumonía por virus de la Influenza A y B	Nujyo só'ó ra sodye		Na kjé'é (ma na sé'é)		
COVID-19**	Nujyo mi na zezhi ne COVID-19	Nujyo só'ó ra sodye	Nu pjosí ***	Ma a kjogí 12 zana un otrí		

Ø Skuama 2023. Joki 21 de febrero de 2024.
 * Jango ga mama ye skuma ye dyepjadi.
 ** Skuma un só'ó ra poti jango ga mama ne COVID-19.
 *** Ngekua ra pjosiji nujuje dyepjadi yo dya tsaji, nujoyo a gi só'ó ra tsaji ngeje ma a gi pezi 4 zana.

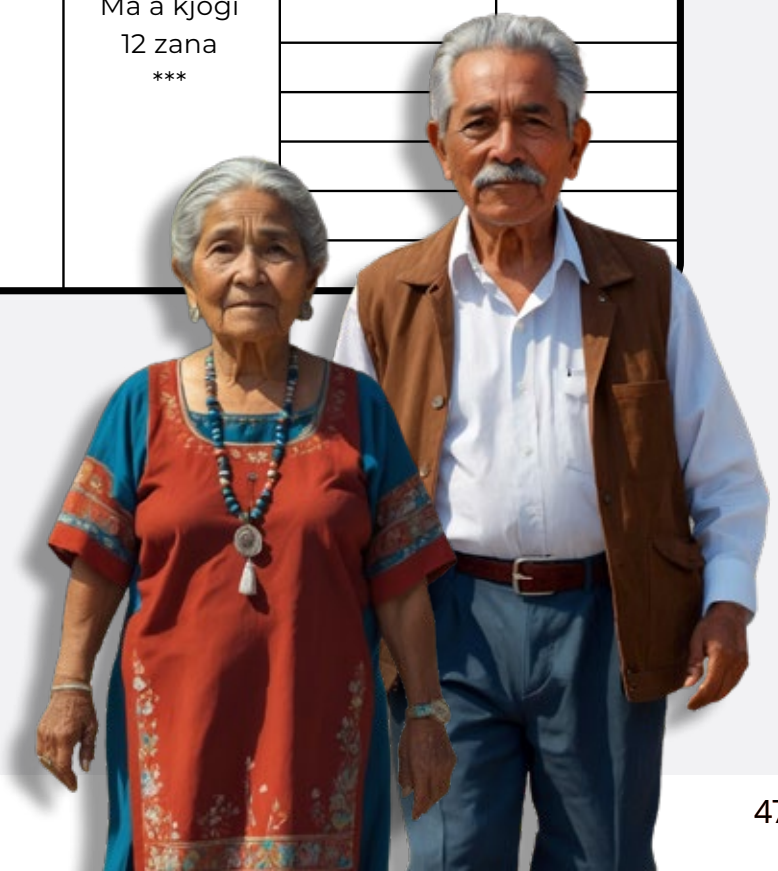
<https://www.gob.mx/salud/documentos/cartillas-nacionales-de-vacunacion-version-2023>. Consultado 22 de abril de 2024.

Skuama ye dyepjadi ye pale (nuyo a kjogí k'u pezi 60 kjé'é):

SKUAMA YE DYEPJADÍ^Ø NUJYE PALE YO PEZI (60 KJÉ'É)

Dyepjadi	Nujyo joku	Ja nzi ra uní	Ma ra ts'apuji ne dyepjadi	Kjé'é ma ra ts'aji	Pak'o ne dyepjadi
Neumocócica	Neumonía por neumococo	Pale yo pezi 60 kjé'é, nujyo dya sodye			
		D'atrjo Neumocócica Chjamb'a	Ma a zotí 60 kjé'é		
		Pale yo pezi 60 kjé'é, nujyo dya sodye			
		D'atrjo Neumocócica Chjamb'a	Ma a zotí 60 kjé'é		
		Pjosí Neumocócica polisacárida	Ma a kjogí 12 zna ra uníji ne antineu-mocócica conjugada		
Influenza Estacional	Neumonía por virus de la influenza A y B	Na kjé'é (Ma na sé'é)			

Dyepjadi	Nujyo joku	Ja nzi ra uní	Ma ra ts'apuji ne dyepjadi	Kjé'é ma ra ts'aji	Pak'o ne dyepjadi
Td	Tétanos y Difteria	Ma a zotí	Pjosí	Tsé'ma ts'éma otrí	
		Ma dya pezi nrenzhe ñe dya pezi kja in skuama	Otrí	1 Ma akjogí dá zana	
			Yeje	Ma a kjog 12 zana	
	Jñíí	1 Nu otrí ***			
COVID-19**	Nujyo mi na zezhi ne COVID-19	Pjosí		Ma a kjogí 12 zana ***	

Ø Skuama 2023. Jokí 21 de febrero de 2024.
 * Jango ga mama ye skuma ye dyepjadi.
 ** Skuma un só'ó ra potí jango ga mama ne COVID-19.
 *** Ngekua ra pjosíji nujye dyepjadi yo dya tsaji, nujyo a gi só'ó ra tsaji ngeje ma a gi pezi 4 zana.

<https://www.gob.mx/salud/documentos/cartillas-nacionales-de-vacunacion-version-2023>. Kaxanta'an 22 ti' abril ti' 2024.

2.6 NAJOO K'Ī RA KJAJI NE DYEPJADĪ NGEKUA RA NZHQGUJI KJA YE NGUNXORĪ

Jango gua janraji ne jŋaa nu otr'ī nujna, ma ra kjaji ne dyepjadī ri pjořī ji in ngeroji, ximi ñe ri pjořī ji ye te k'ó yo ri mimiji, nrexe ye ts'itr'ī ñe ye ts'ixutr'ī só 'ó k'ī ra sodyeji nank'ī b'ī b'ī ji nrexe jango so ximi k'ó d'año e te, ne Organización Mundial de la Salud mama k'ī ra tsapuji e dyepjadī nujo kja ts'ike nan'ki nujna kjé 'é na ngeje ma kja te ñe in ngero dyab'e só 'ó ra mb'orī na joo ma ra sodye.

Nank'ī, na joo kī dya ra jyomeñeji k'ī b'ī b'ī e te k'ī dya só 'ó k'ī ra tsa'a ne dyepjadī nank'ī sodyeji na punkjī o a gi pezi na punkjī kjé 'é, nrexe nuje ts'tr'ī ñe ye ts'ixutr'ī ra tsa'a ne dyepjadī ñe ra moji kja ngunxori, numa angezeji na pjořī ji, ñe na pjořī ji nujo dyab'e kja'a ne dyepjadī, nuja ngeje yo ri pa ra ji ga kja dyepjadī yo a tsa'a nreñe ñe efecto rebaño.¹⁷

Nuje dyepjadī xints'i k'ī re pezi na joo zak'ī ñe re mimi na joo, nank'ī ma nunts'k'e gi pjořī ñe gi pjořī yo nre ngeje numa gi tee na joo ñe gi s'onī ngeje a kjanī k'ī re te na joo ñe re pepji na punkjī. Nuje ts'itr'ī ñe ye ts'ixutr'ī yo pezi na joo zak'ī pezi ts'ike k'ī ra sodye nuja ra mb'osī k'ī ra ma kja ne ngunxori ñe ra ts'a nrexe ñe dya ra otrjo kja ne ngunxori nank'ī dya ra sodye.

Ngekua ye ts'itr'ī ra ma kja ngunxori preescolar ñe yo Centro de Desarrollo Infantil (CENDI), orī ji yeje dyepjadī k'ī xi ra tsa'a kja ne Cartilla Nacional de Vacunación: ne Hepatitis A ñe ne Varicela, nank'ī jango gue kjogī ye pa, nu ra jmurī ji ñe ma ra eñeji ximi ma ra xorī ji, só 'ó ra tų k'ī ne ngijeme.

Ximi jango ra pjořī ngekua ye xo dya ra unī ngijeme nge ma a gi xo (9 ñe 12 kjé 'é), ngekua a kjanī pez k'ī ra tsa'a ne dyepjadī jango ga mama ne skuama ñe nrexe yo ra b'ezhi.

Nuje dyepjadūi xints'i k'ur re pezi na joo zak'ur ñe re mimi na joo, nanki ma nunts'k'e gi pjořī ñe gi pjořī yo nre ngeje numa gi tee na joo ñe gi s'onī ngeje a kjanur k'ī re te na joo ñe re pepji na punkjī.

¹⁷ Para más información sobre la inmunidad colectiva, consulta: https://www.who.int/es/news-room/q-a-detail/herd-immunity-lockdowns-and-covid-19?gclid=Cj0KCQjwg7KJBhDyARIsAHRAXaG2clhKLS2a_WZouRzMhuDZ55s-3NZqoyMTSTbZDwQdu27ub5mleQUaAq-EEALw_wcB

B'EPJI YO RE S'ONĪ JŊA YEJE

Ye ts'itr'i yo pezi 6 ñe 9 kjé 'é: _____

Na joo k'í re jŋaa nujna datrjo paa pje dya re jŋaa ne jŋa 2.5 nu jango ga kja ye dyepjadí.

Ngekua re kjuarí ... xorí

Ngekua re pã rã kjo yo gi jich'i ra xorí a mb'ã rã na joo pjeko ngeje d'a dyepjadí, ñe yona kjuana nujna, só 'ó re dyoní nuje jŋaa yo re jyaxí o ngech'ó re dyoní:

- ¿Jingua na joo k'í ra kjapí ji ne dyepjadí ye mb'ane?
- ¿Pjekjo ra kjogu ma dya re tsa'a ne dyepjadí?
- ¿Gi pã ra d'a sodye k'í só 'ó ra jokjí d'a dyepjadí? ¿Pje ngeje?
- ¿Jingua na joo k'í nrexké ts'iji ra kjaji ne dyepjadí ngekua ra mojo kja ngunxorí?

Nujyo re tsa'a: xorí

Ngekua re tsa'a nuja k'ó yo a gi dyoní ñe yo o nrurí ji ye ñaa, so'ó k'u re pjongí nrexe ye ts'itr'i a trjii o jango re sopjí ñe jango ga nrurí ji na joo ra so'ó ra nzhodí ji a xoñi ma a ra sé tré ji ngekua ra jŋanraji k' anzejeji jã pã rã ji ñe jango ga mb'orí ne dyepjadí. so'ó ra tsapuji nrenxe ye tee. Ñe ye taa ximi ñe ye nana.

Nujya ngeje yo rs tsapí ji ye ts'ixutr'i ñe ye ts'itr'i yo pezi 10 ñe 12 kjé 'é: _____

Nujya pez k'í re xipji nuje ts'itr'i pe dya re mama ne ñaa 2.5 jango mama nuje dyepjadí yo a ts'ak'í ji.

Ngekua re kjuarí ... xorí

Ma nrenxeji a tsapí ji ñe a mb'osí ne dyepjadí ximi a kjanu a gi para jango ga mb'osí in ngero nuja, dyoní k'í ra nrurí o ximi ra opjí nujo o mb'ara:

- ¿Pje ma nzijeme dya ra dyak'í ma re tsa'a nu dyepjadí?
- ¿Pja ma nzijeme a mb'osu ñe a otrjo kja in B'onro k'ó ye dyepjadí?
- ¿Pja ra ka'a ma dya ra kjajyi ne dyepjadí?
- ¿Jingua na joo k'í nrexkesiji nuzgoji a tsakí ji ne dyepjadí ngekua ra mojo kja ne ngunxorí?

Nana, ta ñe nu pjosi ye ts'itr'i: _____**Ngekua re kjuarí ... xorí**

Xipji nuja ye nana, ta ñe nu pjosi ye ts'itr'i k'ó d'a xiskuama o d'aja jango re xorí, Nujya só 'ó re ts'a ma re í ní yo o pjongí ye tr'i o só 'ó re xipji ra ma d'a nu pa. Na joo k'í nunstk'e re xipji nuje jŋii jŋaa ngech'ó d'a paa.

Numa a mb'ã rã nrexe nujo gi xipji nunstk'e só 'ó re dyoní ngekua re pã rã kjo jã a mb'ã rã ji jingua na joo ye dyepjadí ñe k'í na kjuana nuje jŋaa.

- ¿Pjekjo ma ngijeme só 'ó dya ra í ní ma nuzgoji ra kjapí ji ye dyepjadí in ch'iji?
- Jŋanraji jango ga mama ne skuama ye dyepjadí ¿Pjeko ma dyepjadí a ts'apí ji in ch'i? ¿O sodyeji ma o tsapí ji?

JŃAA JANGO RE JYOD'Ī

<https://www.who.int/es/news-room/q-a-detail/vaccines-and-immunization-what-is-vaccination>

<https://www.cdc.gov/vaccines/parents/why-vaccinate/vaccine-decision-sp.html>

<https://www.paho.org/es/temas/inmunizacion/refutando-mitos-sobre-inmunizacion>

https://www.who.int/es/news-room/q-a-detail/vaccines-and-immunization-what-is-vaccination?adgroupsurvey={adgroupsurvey}&gclid=Cj0KCQjwg7KJBhDyARIsAHRAXaHdiWVhn6g_BtATThUbU2BC179qdDyDypuBLGHGJSkoFwU7A78rau4aAp5vEALw_wcB

<https://www.who.int/es/news-room/fact-sheets/detail/immunization-coverage>

https://www.who.int/es/news-room/q-a-detail/vaccines-and-immunization-what-is-vaccination?adgroupsurvey={adgroupsurvey}&gclid=Cj0KCQjwg7KJBhDyARIsAHRAXaG5p2jc7sw5xHqFJO4Tq17W1uPzkjKgZ-TIN_D2uz-UwFiZ2vFRVGkaAp1rEALw_wcB

<https://www.gob.mx/salud/articulos/esquema-de-vacunacion>

https://www.anmm.org.mx/GMM/2014/n2/GMM_150_2014_2_180-188.pdf

<https://www.who.int/es/news-room/fact-sheets/detail/immunization-coverage>

https://www.who.int/es/news-room/q-a-detail/herd-immunity-lockdowns-and-covid-19?gclid=Cj0KCQjwg7KJBhDyARIsAHRAXaG2clhKLS2a_WZouRzMhuDZ55s-3NZqoyMTSTbZDwQdu27ub5mleQUaAq-EEALw_wcB

<https://espanol.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/prevent-getting-sick/how-covid-spreads.html>

<https://www.unicef.org/es/coronavirus/lo-que-debes-saber-sobre-vacuna-covid19>

<http://vacunacovid.gob.mx/wordpress/informacion-de-la-vacuna/>

<https://www.unicef.org/es/coronavirus/lo-que-debes-saber-sobre-vacuna-covid19#work>

<https://www.unicef.org/es/coronavirus/lo-que-debes-saber-sobre-vacuna-covid19>

<https://www.unicef.org/es/inmunizacion/vacunas-para-todos>

Documento desarrollado por:

Documento avalado por:

MAT-MX-2600040 V1.0 (01/2026)

Número de permiso: XXXXXXXXX

Material con fin exclusivamente educativo dirigido al público general.
La información presentada NO pretende reemplazar la consulta médica.
Sobre los esquemas de vacunación consulte previamente a su médico.